

Architektura sakralna we współczesnym środowisku mieszkaniowym Finlandii

Sacral architecture in contemporary Finnish residential environment

Streszczenie:

Tematem artykułu jest fenomen powstawania nowych obiektów sakralnych Kościoła luterańskiego w Finlandii, pomimo stale laicyzującego się społeczeństwa. Celem przedstawionych badań jest poznanie przyczyn analizowanego zagadnienia poprzez pryzmat funkcji i roli jaką te obiekty pełnią dla lokalnych społeczności. Do analizy wybranych przykładów świątyń zastosowano narracyjną metodę badawczą. Zastosowana metoda pozwoliła na ujęcie pragmatycznych aspektów architektury, jakimi są struktura obiektu i forma w kontekście kulturowym osadzonym w przynależnym miejscu i czasie. Zagadnienie ujęto na tle religijno-społecznym, przedstawiając przyczyny i sposoby dostosowywania obiektów sakralnych do współczesnych, różnorodnych potrzeb wspólnoty. Kontynuacja tradycji tworzenia wysokiej jakości architektury połączonej z wernakularną tradycją budowania jest obecna we współczesnych obiektach sakralnych, które w swojej funkcji i skali dostosowywane są do celu, jakiemu mają służyć nie tylko we wspólnocie, ale i często w całej dzielnicy jako miejsca spotkań i integracji mieszkańców.

Abstract:

The subject of the article is the phenomenon of creating new sacral buildings of the Lutheran Church in Finland, despite the increasing secularization of the society. The goal was to understand the reasons of the issue through the prism of the function and role these architecture play for local communities. The narrative research method was used to analyse selected examples of sacral architecture. The method allowed to capture the pragmatic aspects of architecture, such as the structure of the object and the form in the cultural context embedded in the appropriate place and time. The issue is presented in a religious and social context, discovering the causes and ways of adjusting sacral objects to the contemporary, diverse needs of the community. Continuation of the tradition of creating high-quality architecture combined with the vernacular building tradition is present in contemporary sacral architecture. Their function and scale are adjusted to the purpose they are to serve not only in the community, but often in the entire district as meeting places for residents.

Słowa kluczowe: Finlandia, fenomenologia, architektura sakralna, architektura mieszkaniowa

Keywords: Finland, phenomenology, sacral architecture, residential architecture

1. Wstęp

Pomimo postępującej laicyzacji fińskiego społeczeństwa, kościoły nadal stanowią ważne ośrodki społeczno-kulturalne gmin czy dzielnic. Co więcej, w wyniku potrzeby społecznej powstają nowe, współczesne w formie świątynie, których rola ściśle powiązana jest z historią i kulturą nordycką, z której się wywodzą. Celem artykułu jest przedstawienie przyczyn fenomenu dotyczącego wznoszenia nowych obiektów sakralnych Kościoła luterańskiego, z których większość powstaje w ścisłym środowisku mieszkaniowym Finlandii, pomimo stałego spadku liczby członków wspólnoty.

Literatura dotycząca przedmiotu artykułu jest nieliczna. Fenomen fińskiej architektury sakralnej, sposób jej funkcjonowania jako wynik zarówno tradycji wywodzących się z budownictwa ubogiego, jak i współczesnych potrzeb i zmian społecznych jest mało rozpoznany. Opracowania traktujące o architekturze sakralnej Finlandii mają charakter albumowy i nie budują wystarczającego obrazu, który w wyczerpujący sposób przedstawiłby

1. Introduction

Despite the increasing secularization of Finnish society, churches still play the role of important social and cultural centres of municipalities and districts. Moreover, as a result of the social need, new churches are being erected. Modern sacral buildings, contemporary in form, play the role closely related to the history and the Nordic culture from which they originate. The aim of the study is to present the causes of the phenomenon of erecting new sacral buildings of the Lutheran Church, most of which are built in the housing environment of Finland, despite the significant decrease in the number of the Church members. The literature about the article is sparse. The phenomenon of Finnish sacred architecture, the way it functions because of both traditions derived from poor construction and contemporary needs and social changes, is little known. The studies on the sacred architecture of Finland are of an album nature and do not

* Agnieszka Lewandowska, mgr inż. arch., Wydział Architektury, Politechnika Warszawska / Agnieszka Lewandowska, M.Sc. Eng. Arch., Faculty of Architecture, Warsaw University of Technology, <https://orcid.org/0000-0001-6542-5948>, e-mail: 00250043@pw.edu.pl

** Marta Piórkowska, mgr szt. inż. arch., Interdyscyplinarna Szkoła Doktorska, Instytut Architektury i Urbanistyki, Politechnika Łódzka / Marta Piórkowska, M.Sc. Eng. Arch., Interdisciplinary Doctoral School, Institute of Architecture and Urban Planning, Lodz University of Technology, <https://orcid.org/0000-0002-2235-4809>, e-mail: marta.piorowska@dokt.p.lodz.pl

zagadnienie podejmowanego tematu. Publikacje dotyczące tematyki współczesnej fińskiej architektury sakralnej to przede wszystkim: „Sacral Space. Modern Finnish Churches”, (Jetsonen, 2003) oraz „Materiality and the Magic of Light. Churches and Chapels in Finland since 2000” (Stock, 2014). Wskazane publikacje następują po sobie pod względem badanych realizacji świątyń protestanckich. Pierwsza opisuje obiekty powstałe w pierwszej połowie XX wieku, aż po realizację kaplicy z 1995 roku. Natomiast kolejna pozycja przedstawia kościoły i kaplice powstałe w latach 2003–2012. Istniejące opracowania bazują na opisie rozwiązań architektonicznych. Jakkolwiek przedstawiają w zarysie wpływ historycznych założeń tworzenia architektury sakralnej w Finlandii, brak w nich kompleksowego komponentu społecznego, który jest szeroko rozpoznany i badany w pracach naukowych dotyczących współczesnego stosunku do religii oraz form realizacji życia wspólnotowego. Brakuje opracowań, które łączyłyby kontekst religijno-społeczny oraz uwarunkowania historyczne z aspektem architektonicznym współczesnych świątyń.

Rola natury w kształtowaniu form architektonicznych Finlandii

Finlandia jest krajem, którego naturalny krajobraz „przypomina swą strukturą dni stworzenia świata, kiedy wody dopiero co oddzieliły się od ziemi” (Giedion, 1968, 606). Kraj swój swoisty charakter zawdzięcza przede wszystkim krajobrazowi złożonemu z lasów i kilkuset tysięcy jezior, które przecinają organiczne linie brzegowe, tworząc wyspy zieleni wśród niebieskich tafli wody. W rozważaniach teoretyków na temat krajobrazu Finlandii można się również spotkać z określeniem „romantyczny”¹. Ten archetypiczny rodzaj krajobrazu, wywodzący się z myśli fenomenologicznej², egzemplifikowany jest przez nordyckie lasy, określone jako „nieskończona ilość miejsc i fenomenów” (Norberg-Schulz, 1980, 42). W krajobrazie romantycznym dominują mityczne siły natury, które wymagają od człowieka życia w zgodzie z otoczeniem i empatii. Główną charakterystyką krajobrazu romantycznego jest zróżnicowana mikrostruktura gruntu, światło tworzące grę cieni pośród koron drzew i zawsze obecna woda, przecinająca skaliste doliny i nadająca życiodajne siły naturze. Nawiązanie głębokiej relacji z naturą jest konieczne dla nordyckiego człowieka, aby przetrwać w romantycznym świecie. Tym bardziej naturalne jest stwierdzenie teoretyków, iż las dla społeczeństwa Finlandii odgrywa niezwykle ważną rolę. Uwarunkowania geograficzne – naturalne, izolacja oraz surowy klimat spowodowały, że las w społeczeństwie fińskim, postrzegany jest jako symbol „bezpieczeństwa, opieki oraz krainy mitycznych stworzeń karmiących wyobraźnię nierealnymi opowieściami” (Miller red. 2016, 9). Juhani Pallasmaa w swoich teoriach powołuje się na zjawisko „leśnej mentalności”, które bezpośrednio wynika z roli natury w kształtowaniu społeczeństwa oraz stanowi wytyczną do kreowania przestrzeni i form architektonicznych wyrastających bezpośrednio z silnej relacji z naturą, która uwidacznia się na każdej płaszczyźnie.

build a sufficient picture that would exhaustively present the issue of the topic under consideration. Publications on contemporary Finnish sacred architecture include: “Sacral Space. Modern Finnish Churches”, (Jetsonen, 2003) and “Materiality and the Magic of Light. Churches and Chapels in Finland since 2000” (Stock, 2014). The indicated publications follow one another in terms of the studied realizations of Protestant churches. The first describes the objects built in the first half of the 20th century, up to the construction of the chapel in 1995. The next item presents churches and chapels built in the years 2003–2012. The existing studies are based on the description of architectural solutions. Although they outline the impact of the historical assumptions of the creation of sacred architecture in Finland, they lack a comprehensive social component that is widely recognized and studied in scientific works on the contemporary attitude to religion and forms of community life implementation. There are no studies that would combine the religious and social context and historical conditions with the architectural aspect of contemporary temples.

The role of nature in shaping architectural form in Finland

Finland is a country which natural landscape “resembles in its structure the days of the creation of the world, when the waters just separated from the earth” (Giedion, 1968, 606). The country owes its unique character mainly to forests and thousands of lakes that cross the organic coastlines, creating islands of green among blue water. Finnish landscape is also described by the theoreticians as “romantic”¹. This archetypal type of landscape, derived from phenomenological² thought, is exemplified by Nordic forests, and characterised as “an infinite number of places and phenomena” (Norberg-Schulz, 1980, 42). The romantic landscape is dominated by mythical forces of nature which require people to live in harmony with their surroundings. The main characteristics of the romantic landscape are the varied soil microstructure, the light creating play of shadows among the trees, and the ever-present water, crossing rocky valleys and giving strength to nature. To survive in the romantic world, it is necessary for a Nordic person to establish a deep relationship with nature. Geographical conditions – nature, isolation and harsh climate caused that the forest in Finnish society is perceived as a symbol of “safety, care and the land of mythical creatures that feed the imagination with unreal stories” (Miller 2016, 9). Furthermore, Juhani Pallasmaa refers to the phenomenon of “forest mentality”, which directly results from the role of nature in shaping society and is a guideline to create space and architectural forms that arise directly from a strong relationship with nature, which is visible on every level.

II. 1. Obraz Thorstena Waenberga „Kesäpäivä Päijänteellä”, 1902, źródło: www.kansallisgalleria.fi; (dostęp: 30.09.2022)

III. 1. The painting of Thorsten Waenberg “Kesäpäivä Päijänteellä”, 1902, source: www.kansallisgalleria.fi; (accessed: 30.09.2022)

Fińską architekturę charakteryzuje przede wszystkim reinterpretacja tradycji oraz zastosowanie naturalnych materiałów wraz z podkreśleniem ich aspektów zmysłowych. Jednak, obserwując tendencje architektoniczne w Finlandii, zauważyć można, iż budynki sprawiają wrażenie wyrastających z lokalnego, naturalnego krajobrazu. Według Christiana Norberga-Schulza taka metoda kreowania formy architektonicznej wynika bezpośrednio z myśli fenomenologicznej, która definiuje formę jako ostateczny wynik „zrozumienia otaczającego świata i konkretnej lokalizacji oraz ucieleśnienia *genius loci* miejsca” (Norberg-Schulz, 1996, 17). Budynek w myśli fenomenologicznej stanowi nierozdzielną część swojego otoczenia przez co zarówno natura, jak i forma architektoniczna stanowią jedność (ibidem, 7). Mimo że teorie norweskiego architekta skupiają się głównie na budynkach powstających w naturalnym, otwartym krajobrazie, myśl fenomenologiczna w architekturze dotyczy jej całości. Poprzez silny związek z naturą i umiowanie do tradycji, fińska architektura wyraża jedność z krajobrazem za pomocą różnorodnych metod. Jedną z nich jest zastosowanie naturalnych, archetypicznych materiałów budowlanych – kamienia i drewna, które bezpośrednio ukazują przynależność budynku do natury. Empatyczna relacja wyrażona jest w organicznej jakości architektury (Nikula, 2005, 10), w której przeplatają się wartości racjonalne i romantyczne. Wielu teoretyków wskazuje, iż Finowie wykazują niespotykaną zdolność adaptowania trendów na ich własny język architektoniczny, podkreślając właśnie walory naturalnych materiałów (ibidem,

Finnish architecture is characterised primarily by the organic and irregular forms that recall the wavy shorelines of lakes, as well as the reinterpretation of tradition and the usage of natural materials with emphasis on their sensual aspects. However, architectural trends in Finland show that the buildings seem to grow out from the local natural landscape. According to Christian Norberg-Schulz, such a method of creating an architectural form result directly from phenomenological thought, which defines form as the outcome of “understanding the surrounding world and a specific location, as well as the embodiment of the *genius loci* of a place” (Norberg-Schulz, 1996, 17). In phenomenological thought, a building is an inseparable part of its surroundings, which makes both nature and architectural form unity (ibid., 7). Although the theories of the Norwegian architects focus mainly on buildings created in a natural, open landscape, phenomenological thought in architecture concerns its entirety. Through a strong relationship with nature and a love of tradition, Finnish architecture expresses unity with the landscape through variety of methods. One of them is the usage of natural, archetypal building materials – stone and wood, which directly show the belonging of a building to nature. The empathetic relationship is expressed in the organic quality of architecture (Nikula, 2005, 10), in which rational and romantic values are intertwined. Many theorists indicate that Finns

145). Wykorzystanie drewna jako głównego budulca form architektonicznych nawiązuje do historycznych wartości tradycji budowlanej, której wernakularny charakter przetransformowany zostaje na współczesny język architektoniczny. Drewno, poza wartościami tradycyjnymi, posiada także istotne dla architektury fińskiej wartości zmysłowe (Wilson, 1998, 14). Taktylny charakter organicznego materiału przybliża użytkownika przestrzeni architektonicznej do natury doświadczanej głównie zmysłami.

Ostatnim kluczowym elementem charakteryzującym fińską architekturę jest atmosfera kreowana przez naturalne światło oraz waga przykładana do jego obecności. Naturalne światło jest niezwykle istotne w dyskursie architektonicznym. Jego potęgę w kreowaniu przestrzeni architektonicznej opisuje profesor Marek Pabich, który postrzega światło jako „widomy znak zależności, istniejącej pomiędzy dziełem architektonicznym i kosmicznymi wartościami otoczenia” (Pabich, 2021, 72). Christian Norberg-Schulz z kolei określa światło jako „czynnik wyróżniający północ i kreujący zmienność nastrojów” (Norberg-Schulz, 1996, 2). Juhani Pallasmaa rozwija myśl Norwega o doświadczenie zmienności światła, które bezpośrednio wpływa na atmosferę w krajach nordyckich i nadaje namacalny charakter nieuchwytnym zjawiskom (Miller red. 2016, 10). Finlandia, jak i sąsiadujące z nią kraje, uwikłana jest w zmienną grę światła dziennego wyłaniającego się z zza ciężkich chmur, czy przebijającego przez gęste korony drzew oraz w nocne zjawiska w postaci zorzy polarnej spotykanej w północnych regionach kraju. Widoczny kontrast między krótkim, jasnym dniem, a ciemną, gwiazdzistą nocą powoduje, że dla fińskich architektów uchwycenie naturalnego światła podkreślającego walory przestrzeni jest kluczowym zadaniem. Projektanci często sięgają po jego unikatową moc tworzenia niepowtarzalnej atmosfery we wnętrzu. Fińska wrażliwość na światło uwidacznia się w każdym projekcie. Architekci nie skupiają się tylko na ukazaniu siły naturalnej gry światła i cienia, ale także przykładają niezwykłą wagę do rozświetlenia wnętrza sztucznym światłem, które będzie wyróżniało się na tle ciemnych, nordyckich nocy.

Architektura sakralna Finlandii

Szczególnym materiałem budowlanym charakteryzującym fińską architekturę jest drewno. Jako najbardziej dostępny i łatwo poddający się obróbce materiał był najczęściej spotykanym budulcem gospodarstw oraz obiektów sakralnych. Przyjmuje się, że dominująca w budownictwie charakterystyczna konstrukcja zrębowa pojawiła się na terenach Finlandii i Szwecji w IX w., będąc wynikiem wpływów kultury rosyjsko-bizantyjskiej (Pettersson, 1992, 27). Pierwsze kościoły katolickie zaczęły powstawać na terenie Finlandii w XII wieku po chrystianizacji kraju przez Królestwo Szwecji. Wczesne konstrukcje obiektów sakralnych nie różniły się znacząco od prostych drewnianych domostw.

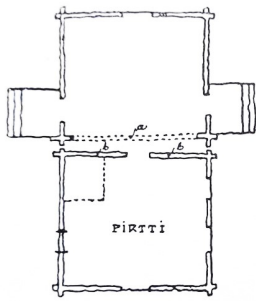
Rzadziej spotykane budowle kamienne wraz ze sztuką kamieniarstwa przybyły ze Szwecji w XIII wieku. Początkowo do drewnianych brył kościołów dobudowywano kamienne zakrystie i niekiedy później zastępowano stare

show an unprecedented ability to adapt trends to their architectural language, emphasizing the qualities of natural materials (ibid, 145). The usage of wood, as the main building material, refers to the historical values of the building tradition, where the vernacular character of architectural form is transformed into the modern architectural language. Wood, apart from traditional values, also has sensual values which are important in Finnish architecture (Wilson, 1998, 14). The tactile nature of the organic material brings the user of the architectural space closer to the nature experienced mainly by the senses.

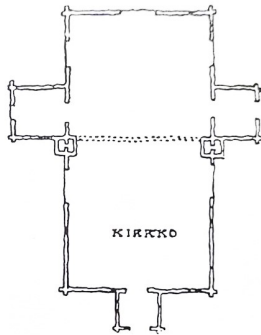
The last crucial element that characterises Finnish architecture is the atmosphere created by natural light and the importance attached to its presence. Natural light and its effects (Pabich, 2021, 72) is extremely important in the architectural discourse. Its power in creating spectacular architectural space is described by Professor Marek Pabich, who describes light as “a visible sign of the dependence existing between an architectural work and the cosmic values of the environment” (quoted in Pabich, 2021, 72). Christian Norberg-Schulz describes light as “the factor that distinguishes the north and creates mood swings” (Norberg-Schulz, 1996, 2). Juhani Pallasmaa develops the Norwegian thought of the experience of the variability of light, which directly affects the atmosphere in the Nordic countries and gives a tangible character to elusive phenomena (Miller 2016, 10). Finland, as well as other neighbouring countries, is entangled in the variable play of daylight emerging from behind heavy clouds or penetrating through dense tree crowns as well as in the Aurora Borealis encountered in the northern regions of the country. The visible contrast between a short, bright day and a dark, starry night is it a key task for Finnish architects to capture natural light, emphasising the value of the space. Designers often use its exceptional power to create a unique atmosphere in the interiors. Finland’s sensitivity to light is evident in every project. The architects not only focus on showing the power of the natural play of light and shadow, but also attach great importance to illuminating the interior with artificial light, which will stand out against the dark, Nordic nights.

Sacral architecture of Finland

The architecture of Finland, at all stages of its development, has been and still is associated with timber structures. As the most accessible and easily processed resource, it has been the most common building material used for small holdings as well as religious buildings. It is widely accepted that the widespread and characteristic log structures appeared in Finland and Sweden in the 9th century, resulting from the influence of the Russian-Byzantine culture (Pettersson, 1992, 27). The first catholic churches began to appear in Finland in the 12th century after the country was Christianized by the

Rzut domu w Sodankylä
House plan in Sodankylä

Drewniany kościół w Kempele (XVII w.)
Wooden church in Kempele (17th century)

II. 2. Rysunki wykonane przez Veikko Kyander (Petterson, 1992, 28)

III. 2. Drawings by Veikko Kyander (Petterson, 1992, 28)

konstrukcje nawy głównej, większą salą wykonaną z szarego kamienia. Cegła jako niezwykle kosztowny materiał była wykorzystywana jedynie przy wykonywaniu detali lub przy budowie znaczących obiektów takich jak katedra w Turku³. Do XVII wieku w architekturze sakralnej dominowały proste drewniane konstrukcje na planie prostokąta, tzw. długie kościoły z charakterystyczną wieżą dzwonnicy wznoszoną niezależnie od głównej bryły budynku. Christian Norberg-Schulz określa samotną dzwonnicy jako jeden z elementów charakterystycznych dla architektury fińskiej, który razem z innymi archetypami formy – jednoczącym dachem oraz przestrzennymi wnętrzami stanowią odpowiedź na trudne zadanie stworzenia miejsca w nieskończonym krajobrazie Finlandii (Norberg-Schulz, 1995). Kolejno, powstanie pierwszych kościołów na planie krzyża datuje się na lata 60. XVII wieku, nadal w konstrukcji zrębowej będącej kontynuacją fińskiej tradycji budowania.

Po Reformacji w XVI wieku istniejące obiekty sakralne zostają dostosowane do nowych założeń wyznania. Boczne ołtarze zostają likwidowane, a w kościołach pojawiają się ambony, a także ławki dla wiernych przeznaczone odpowiednio dla mężczyzn i kobiet (Santakari, 1979, 25). Obecność kazalnicy jest związana z postrzeganiem słowa pisanego (czytanego, śpiewanego) jako nadrzędnego względem przedstawień figuratywnych za pomocą malarstwa czy rzeźby. Luteranizm z wiarą w prawdę słów, nie obrazów (Białostocki, 1982), traktujący sztukę jako narzędzie dydaktyczne lub służące upamiętnianiu prowadzi do redukcjonizmu we wnętrzach sakralnych. Współczesne wnętrza kaplic i kościołów są ascetyczne, wyposażone jedynie w niezbędne meble i symbole religijne, które podkreślone są poprzez atmosferę wykreowaną poprzez grę światła i cienia. Jednak jeszcze w XVII wieku wnętrza nowopowstających kościołów były często bogato ozdobiane. Malowidła na ścianach i sufitach przedstawiały apostołów czy, jak w zachowanym kościele w Pyhämaa, sceny biblijne zobrazowane w czerni i czerwieni na jasnym tle. Z upływem czasu wnętrza stają się coraz skromniejsze, jednak to co pozostaje niezmiennie to obecność ambony, ołtarza oraz chrzcielnicy, razem stanowiących trójdzwięk liturgiczny. Również dzisiaj są one obowiązkowym elementem wyposażenia wnętrz sakralnych.

Kingdom of Sweden. The early places of worship did not differ significantly from simple wooden houses. Less commonly used stone structures, together with the art of stonework, arrived from Sweden in the 13th century. Initially, a stone sacristy was added to the wooden forms of churches, and sometimes, in later years, the central nave would be replaced with a larger hall made of grey stonework. Brick, as an extremely expensive material, was only used in architectural detailing or in construction of significant objects such as the cathedral in Turku³.

Until the 17th century, religious architecture was dominated by simple wooden structures with rectangular floorplan, the so-called “long churches” with a characteristic belfry tower erected independently of the main body of the building. Christian Norberg-Schulz describes the free-standing belfry as one of the characteristics of Finnish architecture. Belfry together with other archetypes of form – a unifying roof and spatial interiors, is a response to the difficult task of creating a place in indefinite Finnish landscape (Norberg-Schulz, 1995). Construction of first cross-shaped churches dates to the 1760s, still using the log-type structures as a continuation of the Finnish building tradition.

After the Reformation in the 16th century, the existing places of worship were adapted to suit the premises of the new denomination. Side altars were removed, and separate pews for male and female members of the congregation appear, as well as the new pulpits for the priests (Santakari, 1979, 25). The presence of the pulpit is related to perception of the written word (read, sung) as superior to figurative representations by means of painting or sculpture. Lutheranism with its faith in the truth of words, not images (Białostocki, 1982), is treating art as a didactic or remembrance tool, which leads to reductionism in sacred interiors. Contemporary interiors of chapels and churches are ascetic, equipped only with the necessary furniture and religious symbols, which are emphasized by the atmosphere created by the play of light and shadow. However, even in the 17th century, interiors of the newly founded churches were often richly decorated. The paintings on the walls and ceilings depicted the apostles or, as in the preserved church in Pyhämaa, biblical scenes portrayed in black and red against a light background. With the passage of time, the interiors become more and more modest, but what remains unchanged is the presence of the pulpit, the altar and the baptismal font, which together constitute the liturgical triad. Even today, they are obligatory elements of religious interior design.

The institution of church

The institution of church in Nordic countries plays a socio-cultural role (Sinnemäki, Nelson, Portman, Tilli, 2019, 14). After the Reformation, the foundations and ideas of the Protestant denomination became the foundation for shaping of the modern secular Finland. At the basis of individual and public behaviour and specific traditions lay egalitarianism, work ethic, honesty, and the indisputable role of education. The second national church, after the

Instytucja kościoła

Instytucja kościoła w krajach nordyckich pełni rolę społeczno-kulturową (Sinnemäki, Nelson, Portman, Tilli, 2019, 14). Po okresie reformacji, założenia i idee wyznania protestanckiego stały się podwaliną w kształtowaniu współczesnej świeckiej Finlandii. U podstaw zachowań indywidualnych, publicznych i określonych tradycji stoi egalitaryzm, etyka pracy, uczciwość oraz niepodważalna rola edukacji. Drugim narodowym kościołem, po Ewangelicko-Luterańskim Kościele Finlandii, jest Prawosławny Kościół Fiński. Oba wyznania mają swoje uzasadnienie w historii kraju oraz są związane z jego położeniem geograficznym. W XII wieku, podczas krucjat szwedzkich, tereny Finlandii zostały przyłączone do Królestwa Szwecji. Aż do roku 1809 r. – końca wojny szwedzko-rosyjskiej, kiedy to Finlandia zostaje połączona unią z Imperium Rosyjskim – wszystkie decyzje społeczne i religijne są wynikiem polityki prowadzonej przez Królestwo Szwecji. Jednym z efektów tych działań jest wprowadzenie w XVI wieku wyznania protestanckiego. Kolejno Wielkie Księstwo Finlandii, w okresie przynależności do Imperium Rosyjskiego, uzyskało po raz pierwszy szeroką autonomię, i pomimo prawosławnego caratu, ciągłość tradycji i wyznania protestanckiego zostaje zachowana. Do końca XIX wieku całe społeczeństwo Finlandii musiało obowiązkowo określać swoją przynależność do Kościoła Luterańskiego lub Kościoła Prawosławnego. W 1889 roku ustanowiono Akt Niezgodności (Nonconformity Act), który gwarantował możliwość przynależności do innych kościołów protestanckich. Jednak dopiero po uzyskaniu przez Finlandię niepodległości i ustanowieniu konstytucji w 1919 roku została zagwarantowana bezwyznaniowość oraz możliwość bycia niezrzeszonym we wspólnocie. 4 lata później wprowadzono natomiast akt gwarantujący pełną wolność religijną i możliwość przynależności do kościołów innych niż narodowe i ich odłamy. W 2003 roku legislacja dotycząca wolności religijnej została uaktualniona, a zmiana wyznania lub wystąpienie z kościoła znacząco ułatwione. Skutkuje to znacznym spadkiem liczby wiernych deklarujących przynależność do kościołów narodowych. Powody występowania ze wspólnoty mają najczęściej swoje podłoże w sytuacji politycznej, społecznej lub uzależnione są od możliwości finansowych. Według prowadzonych w 2002 roku badań, najliczniejsza grupa opuszczająca wspólnotę (66% wszystkich badanych) to osoby w wieku 18-39 lat (Niemelä, 2007, s. 197). Nie przywiązują one do instytucji kościoła osobistego znaczenia, często postrzegają ją również jako nietolerancyjną (Ibidem). Przykładem są wielokrotnie podnoszone debaty dotyczące obecności kobiet w kościele protestanckim oraz stosunek instytucji do mniejszości seksualnych (Kääriäinen, 2011, s. 169). Innym znaczącym czynnikiem są finanse. Kościoły narodowe utrzymują się przede wszystkim z podatków przekazywanych przez członków wspólnoty natomiast bycie niezrzeszonym oznacza niższą kwotę do przekazania państwu. Obecnie spadek liczby osób deklarujących przynależność do Ewangelickiego Kościoła Luterańskiego wynosi ok 1% rocznie. Jest on porównywalny do danych statystycznych w Norwegii, natomiast w Szwecji wynosi już 2% rocznie.

Evangelical Lutheran Church of Finland, is the Finnish Orthodox Church. Both religions have their justification in the history of the country and are related to its geographical location. In the 12th century, during the Swedish crusades, the Finnish territory was annexed to the Kingdom of Sweden. Until 1809 – the end of the Swedish-Russian war, when Finland was joined by a union with the Russian Empire, all social and religious decisions derived from the policy led by the Kingdom of Sweden. One of the outcomes of this situation was the introduction of Protestant denomination in the 16th century. Subsequently, the Grand Duchy of Finland, while belonging to the Russian Empire, obtained for the first time an extensive autonomy, and despite the Orthodox tsarist regime, the continuity of the Protestant tradition and religion has been maintained.

Until the end of the 19th century, the entire society of Finland was required to define their belonging to either the Lutheran or the Orthodox Church. In 1889, the Nonconformity Act was established, which allowed membership in other Protestant churches. However, only after Finland gained independence and the constitution was established in 1919, non-denominationalism and the opportunity for being unaffiliated with the congregation were granted. 4 years later, an act was introduced that guaranteed full religious freedom and the possibility of belonging to churches which were non-national. In 2003, the legislation on religious freedom was updated and conversion to another faith as well as withdrawing from the church were greatly facilitated. This resulted in a significant decrease in the number of people declaring their affiliation with national churches. Their reasons for leaving the congregation most often originate from the political and social situation or depend on financial capability. According to the research conducted in 2002, the most numerous groups leaving the community (66% of all respondents) are people aged 18-39 (Niemelä, 2007, 197). They do not attach personal importance to the institution of church, and often see it as intolerant (Ibid.). One example is a repeatedly raised debate regarding the presence of women in the Protestant Church and the attitude of the institution towards sexual minorities (Kääriäinen, 2011, 169). Finance is another significant factor. National churches live primarily from the taxes donated by members of the community, while being unaffiliated means a lower amount to be transferred to the state. Currently, the decline in the number of people declaring their belonging to the Evangelical Lutheran Church amounts to approximately 1% annually. It is comparable to the statistics in Norway, while in Sweden the decrease is already 2% per year.

It should be emphasized that in Finland belonging to the national Lutheran Church is not the same as being a believer. Being a member of the congregation is perceived as an element of national identity, semantically detached from religion (Gustafsson, 2020). This has an impact on the perception of the church as an active part of public life, partially independent of religion. Historically, linking politics with religious unity has

Rok Year	Ogółem Overall	Ewangelicki Kościół Luterński Evangelical Lutheran Church	[%]	Prawosławny Kościół Fiński The Finnish Orthodox Church	[%]	Osoby niezrzeszone Non-members	[%]
1900	2 656 000	2 605 536	98,10	45 152	1,70	0	0,00
1950	4 030 000	3 828 500	95,00	68 510	1,70	112 840	2,80
2000	5 181 115	4 409 576	85,11	56 807	1,10	659 979	12,74
2005	5 255 580	4 373 556	83,22	59 558	1,13	761 522	14,49
2010	5 375 276	4 207 192	78,27	60 851	1,13	1 032 429	19,21
2011	5 401 267	4 175 443	77,30	61 183	1,13	1 087 972	20,14
2012	5 426 674	4 147 371	76,43	61 506	1,13	1 139 730	21,00
2013	5 451 270	4 106 025	75,32	61 608	1,13	1 203 687	22,08
2014	5 471 753	4 040 787	73,85	61 574	1,13	1 286 458	23,51
2015	5 487 308	4 004 369	72,98	61 690	1,12	1 336 106	24,35
2017	5 513 130	3 908 809	70,9	60 644	1,10	1 449 453	26,30
2018	5 517 919	3 851 507	69,8	60 697	1,10	1 511 909	27,40
2020	5 533 793	3 751 911	67,8	60 871	1,10	1 626 935	29,40

Tabela 1. Dane statystyczne dotyczące członków kościołów narodowych w Finlandii; (opracowanie własne na podstawie danych: Tilastokesus. Statistics of Finland 1990–2020)

Table 1. Statistical data on members of national churches in Finland. Own elaboration (based on data: Tilastokesus. Statistics of Finland 1990-2020; accessed: 28.06.2022)

Należy podkreślić, że w Finlandii przynależność do Narodowego Kościoła Luterńskiego nie jest równoznaczna z byciem osobą wierzącą. Bycie członkiem wspólnoty jest postrzegane jako element narodowej tożsamości, znaczeniowo oderwany od religii (Gustafsson, 2020). Ma to wpływ na postrzeganie kościoła jako aktywnej części życia publicznego, uniezależnionego częściowo od religii. Historycznie powiązanie polityki z jednością wyznaniową było postrzegane jako gwarant skutecznej polityki państwa (Kääriäinen, 2011, s.156). Ten tradycyjny model wiążący państwo z instytucją kościoła powoli musiał ulec przeobrażeniu.

2. Cel, przedmiot i metoda badań

Badaniem objęto 10 obiektów sakralnych powstałych w Finlandii po 2000 roku. Wybrane świątynie różnią się między sobą rozwiązaniami materiałowymi, konstrukcyjnymi oraz złożonością funkcji. Wszystkie przedstawione kościoły wspólnotowe powstały na obszarach intensywnie zamieszkałych, kontynuując tradycję budowania obiektu *sacrum* w rozwijającej się tkance urbanistycznej. Ich forma i rozbudowana funkcja stanowią również odpowiedź na wyzwania, z jakimi mierzy się współcześnie instytucja kościoła. Do szczegółowego przedstawienia wybrano trzy reprezentatywne przykłady architektury sakralnej.

Przyjęta symboliczna rama czasowa wynika zarówno z ruchów społecznych z początku XXI wieku, jak i istotnych wydarzeń dla fińskiej architektury sakralnej. W 1999 roku zorganizowano studencki konkurs architektoniczny, pod patronatem Uniwersytetu w Oulu, który zapoczątkował poszukiwanie nowych odpowiedzi dla formy architektury sakralnej przez młode pokolenie architektów. Przedmiotem konkursu było zaprojektowanie w miejscowości Kärsämäki kościoła na miejscu zburzonej w 1841 roku świątyni. Nowy obiekt należało zaprojektować zgodnie

been perceived as a guarantee of effective state policy (Kääriäinen, 2011, 156). This traditional model of connecting the state with the institution of the church slowly had to undergo a gradual transformation.

2. Purpose, subject, and method of research

For the study, 10 sacred objects built in Finland after 2000, were selected. The studied temples differ in terms of material, construction, and function development. All the community churches presented were built around a residential environment, continuing the tradition of building a sacred object in the developing urban tissue. Their form and extensive function are also a response to the challenges faced by the institution of the Church today. Three representative examples of modern sacral buildings were selected for the detailed analysis.

The symbolic time frame results from both social movements from the beginning of the 21st century and important events in Finnish religious architecture. A student architectural competition was organized in 1999 under the patronage of the University of Oulu, which initiated the search for new answers to the form of sacred architecture by the young generation of architects. The subject of the competition was to design a church in the town of Kärsämäki on the site of a temple, that had been demolished in 1841. The new building had to be designed following the artisanal techniques of the 18th century – the period when the church was originally built. The work that won the first prize was carried out with traditional woodworking techniques. The project has been awarded many times, and the photos and descriptions of the church itself have been widely published in the literature on contemporary sacred architecture and the architecture

z rzemieślniczymi technikami z XVIII wieku – okresu, w którym powstał pierwotnie kościół. Praca, która zdobyła pierwszą nagrodę została zrealizowana w tradycyjnej technice obróbki drewna. Projekt był wielokrotnie nagradzany, a zdjęcia i opis samego kościoła szeroko publikowane w literaturze dotyczącej współczesnej architektury sakralnej oraz architektury krajów nordyckich. Sam autor projektu – Anssi Lassila – założył pracownię OOPEAA, która do tej pory zrealizowała 5 obiektów sakralnych w Finlandii. Znakomita większość fińskich świątyń protestanckich zostaje wybrana do realizacji w drodze konkursu architektonicznego. Forma konkursowa, która zarówno w aktach Architects' Council of Europe, jak i w Deklaracji z Davos z 2018 roku, jest narzędziem wspierającym jakość, daje szansę i stwarza możliwość realizacji projektów młodemu pokoleniu architektów. Początek XXI wieku wiąże się również z ruchami społecznymi w sferze religijnej. W 2003 roku zakończono proces legislacji dotyczący wolności wyznania, który znacznie uprościł procedurę apostazji. W wyniku tych działań zaobserwowano najwyższy w historii Finlandii spadek liczby członków Kościoła (Niemelä, 2007, s. 195). Wyzwania, przed którymi staje współcześnie instytucja kościoła, poszukiwanie swojego miejsca i roli w zmieniającym się społeczeństwie oraz potrzeba wznoszenia nowych obiektów sakralnych, wywodząca się z tradycji, udostępnia szerokie pole do eksperymentowania z formą i funkcją współczesnego miejsca *sacrum*.

Do analizy wybranych obiektów wykorzystano narracyjną metodę badawczą prof. Anny Marii Wierzbickiej. Służy ona analizie architektury o wieloaspektowym znaczeniu w pięciu kategoriach: historii, miejsca, czasu, twórcy narracji oraz celu (Wierzbicka, 2013, 34). Ujęcie narracji w obiektach sakralnych jako zwornika łączącego poszczególne elementy pozwala na badanie znaczenia architektury. Tym samym umożliwia rozwinięcie badań ponad analizę samej struktury obiektu ujmującej wyłącznie jego funkcję i formę, skupiając się na warstwie znaczeniowej. Wybrane do szczegółowego badania obiekty powstały w niewielkim odstępie czasu. Z tego powodu zdecydowano skupić się na pozostałych kategoriach, traktując kategorię czasu jako tożsamą dla wszystkich świątyń. Badania architektury *in situ* oraz rozmowy z użytkownikami świątyń dostarczyły materiałów do analizy metodą narracyjną umożliwiającą badanie architektury znaczeniowej osadzonej w kontekście miejsca, czasu i kultury, w której powstała.

Architektura sakralna

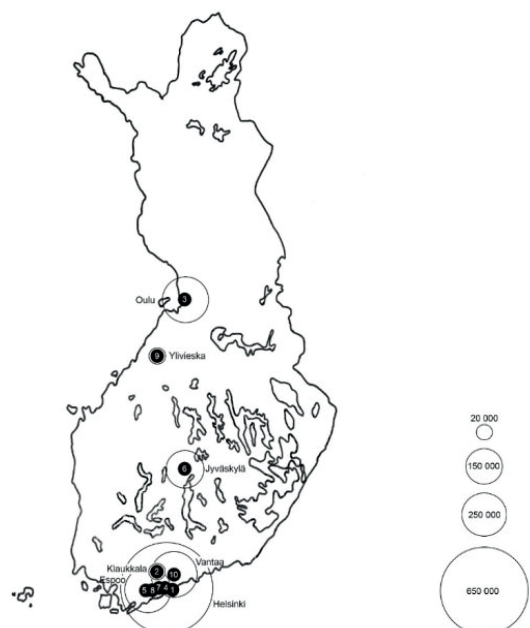
Powstające współcześnie obiekty sakralne w Finlandii możemy podzielić ze względu na swoją skalę i funkcję na: kaplice cichej modlitwy, kościoły wspólnotowe oraz rozbudowy istniejących świątyń. W poniższym zestawieniu prezentowane są obiekty sakralne powstałe po 2000 roku. Głównym kryterium doboru przykładów było środowisko, w jakim powstały – przestrzenie zurbanizowane, mieszkalne.

W dalszej części artykułu przedstawiono szczegółowo trzy obiekty sakralne, zróżnicowane pod względem lokalizacji i uwarunkowań urbanistycznych. Wszystkie świątynie powstały w obszarze zamieszkiwania jednak ich funkcja została dostosowana do potrzeb jej użytkowników.

of the Nordic countries. The author of the project himself – Anssi Lassila, founded the OOPEAA studio, which has so far completed 5 religious' buildings in Finland. Most Finnish Protestant temples are selected for construction through an architectural competition. The competition form, which is a tool supporting quality both in the files of the Architects' Council of Europe and in the Davos Declaration of 2018, gives an opportunity and makes it possible to implement projects for the young generation of architects. The beginning of the 20th century is also associated with social movements in the religious sphere. In 2003, the process of legislation regarding freedom of religion was completed, which greatly simplified the apostasy procedure. As a result of these activities, the highest decrease in the number of Church members in the history of Finland was observed (Niemelä, 2007, 195). The challenges faced by the institution of the Church today, the search for its place and role in a changing society, and the need to build new sacred objects, derived from tradition, provide a wide field for experimenting with the form and function of the contemporary sacred place. For the analyses of selected sacral buildings, the narrative research method of Anna Maria Wierzbicka was used. The method serves for analysing multifaceted architecture in five categories: history, site, time, creator of the narrative and purpose (Wierzbicka, 2013, 34). The presentation of the narrative in sacral buildings as a keystone connecting individual semantic elements allows for examining the meaning of architecture. Thus, it enables the development of research beyond the analysis of the structure of the object itself (function and form), focusing on the semantic

II. 3. Mapa Finlandii z przedstawioną lokalizacją obiektów sakralnych. Okręgami oznaczono wielkość populacji w 2020 roku (stat.fi), (opracowanie własne)

III. 3. Map of Finland with the location of sacral buildings. The circles indicate the size of the population in 2020 (stat.fi), (Author's work)

	Nazwa Name	Pracownia Architect	Lokalizacja Localisation	Rok Year	Pow. m ² Area (m ²)
1.	Kościół Laajasalo / Laajasalo Church	Kari Järvinen i Merja Nieminen	Helsinki	2003	1600
2.	Kościół w Klaukkala / Klaukkala Church	OOPEAA	Klaukkala	2004	2200
3.	Kościół św. Andrzeja / St. Andrew Church	M3	Oulu	2004	2800
4.	Kościół Viikki / Viikki Church	JKMM	Helsinki	2005	2000
5.	Kościół Kauklahti / Kauklahti Church	Olli Pekka Jokela	Espoo	2006	1420
6.	Kościół Kuokkala / Kuokkala Church	OOPEAA	Jyväskylä	2010	1250
7.	Kaplica Kamppi / Kamppi Church	K2S	Helsinki	2012	350
8.	Kościół Suvela / Suvela Church	OOPEAA	Espoo	2016	2150
9.	Kościół w Ylivieska / Ylivieska Church	K2S	Ylivieska	2021	1530
10.	Kościół Tikkurila / Tikkurila Church	OOPEAA	Vantaa	2021	3500

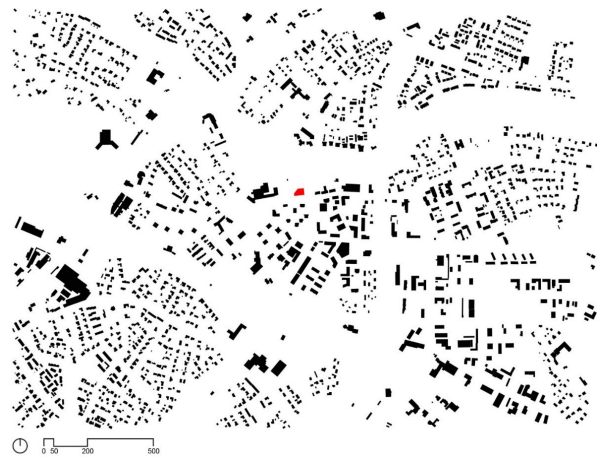
Tabela 2. Zestawienie wybranych współczesnych kościołów (opracowanie własne)

Table 2. List of contemporary churches (Author's work)

II. 4. Mapa dzielnicy Tikkurila w miejscowości Vantaa z oznaczoną lokalizacją kościoła (opracowanie własne)

III. 4. Map of the Tikkurila district in Vantaa with the location of the church (Author's work)

II. 5. Mapa Ylivieska z oznaczoną lokalizacją kościoła Św. Trójcy (opracowanie własne)

III. 5. A map of Ylivieska with the location of the St. Trinity Church (Author's work)

II. 6. Mapa Helisnek z oznaczoną lokalizacją kaplicy Kamppi (opracowanie własne)

III. 6. Map of Helsinki with the location of the Kamppi chapel marked (Author's work)

layer. The architecture selected for detailed study were built in a short period of time. For this reason, it was decided to focus on the remaining categories, treating the category of time as the same for all temples. In situ architecture research and conversations with its users provided materials for the narrative analysing method. It enabled the study of semantic architecture embedded in the context of the place, time and culture in which it was created.

Sacral architecture

Due to their scale and function, the objects that are currently being built in Finland can be divided into chapels of silent prayer, community churches and extensions of existing temples. The table below presents sacred objects created after 2000. The main criterion for selecting examples was the environment in which sacred objects were created – urbanized and residential spaces.

In the further part article presents in detail three sacred buildings differing in terms of location and

		Kościół Tikkurila w Vantaa	Kościół Świętej Trójcy w Ylivieska	Kaplica Kamppi w Helsinkach
Historia	Właściciel	parafia Vantaa	parafia Ylivieska	Związek Parafialny w Helsinkach
	Funkcja sakralna	Kościół protestancki (3500 m ²)	Kościół protestancki (1533 m ²)	kaplica protestancka (352 m ²)
Lokalizacja	Kontekst przestrzenny	<ul style="list-style-type: none"> Vantaa jest jednym z 4 miast tworzących aglomerację helsińską Vantaa jest obszarem najszybciej rozwijającym się i wyjątkowo różnorodnym etnicznie na tle całej aglomeracji 	<ul style="list-style-type: none"> Ylivieska – miasto położone w środkowej Finlandii Tereny kościoła zlokalizowane są w centrum miasta w nabrzeżnym krajobrazie rzeki Kalajoki W samym śródmieściu żyje około 15% wszystkich mieszkańców 	<ul style="list-style-type: none"> Kaplica zlokalizowana w Helsinkach – stolicy Finlandii Lokalizacja w centrum miasta, w dzielnicy Kamppi
	Najbliższe sąsiedztwo	<ul style="list-style-type: none"> Zurbanizowane sąsiedztwo W najbliższej okolicy przeważa funkcja mieszkaniowa i handlowa Lokalizacja w bezpośrednim sąsiedztwie Ratusza Miasta oraz stacji kolejowej 	<ul style="list-style-type: none"> W najbliższym sąsiedztwie zabudowa mieszkaniowa o niskiej intensywności uzupełniająca funkcję handlową 	<ul style="list-style-type: none"> Silnie zurbanizowane sąsiedztwo W najbliższej okolicy przeważa funkcja handlowa, biurowa i mieszkalna Ze względu na swoją lokalizację w śródmieściu, obok stacji metra i głównego dworca kolejowego, kaplica ma charakter ponadlokalny
	Usytuowanie	Wielofunkcyjny obiekt uzupełniający kwartał mieszkaniowy. Kościół ukierunkowany na wschód	Wolnostojący obiekt. Kościół ukierunkowany na wschód	Bryła kaplicy wizualnie wolnostojąca, przytulona do narożnika placu, połączona z funkcjami uzupełniającymi
Czas	Projekt	2017 Współpraca inwestycyjno-projektowa	2018 Konkurs architektoniczny	2008 Konkurs architektoniczny
	Oddanie do użytku	2021	2021	2012
Twórca narracji		Pracownia OoPEAA Założyciel pracowni – Anssi Lassila (ur. 1973). Ukończył studia na Wydziale Architektury w Oulu, gdzie prowadzi zajęcia w Katedrze Architektury Współczesnej. Pracownia specjalizuje się w architekturze sakralnej oraz mieszkaniowej z użyciem współczesnych technologii. Charakterystycznym materiałem wykorzystywanym przy projektach jest drewno, zarówno przy konstrukcji, jak i wykończeniu.	Pracownia K2S Założyciele: Kimmo Lintula (ur. 1970), Niko Sirola (ur. 1971), Mikko Summanen (ur. 1971). Wszyscy trzej architekci studiowali na Politechnice w Helsinkach. Wykładają na Uniwersytecie Aalto w Katedrze Zrównoważonej Technologii Budownictwa. Projektują obiekty sakralne, mieszkalne i użyteczności publicznej.	
Cel	Wytyczne inwestora	<ul style="list-style-type: none"> Inwestor – parafia Vantaa, postanowił zastąpić istniejący nieprzystający do potrzeb funkcjonalnych budynek, nowym wielofunkcyjnym zespołem będącym uzupełnieniem sąsiadującego z działką kwartału mieszkaniowego Założenia projektowe wpasowują się w plany władz miasta dotyczące dogęszczenia i transformacji centrum dzielnicy. 	<ul style="list-style-type: none"> Poprzedni drewniany kościół na planie krzyża z 1786 roku spłonął w 2016 roku w wyniku podpalenia⁴ Nowa bryła budynku powinna stać się ważnym i widocznym punktem orientacyjnym, a sam kościół będący zarówno Domem Zgromadzenia, jak i Domem Boga⁵ powinien być zorientowany na wschód i harmonijnie współistnieć z istniejącymi elementami najbliższego sąsiedztwa działki 	<ul style="list-style-type: none"> Stworzenie miejsca zatrzymania i kontemplacji na jednym z najbardziej uczęszczanych i popularnych placów w Helsinkach Budynek miał jednocześnie pełnić funkcję sakralną, stanowić atrakcję turystyczną oraz promować konstrukcje drewniane Zadaniem nowej kaplicy było również zbliżenie parafii i mieszkańców miasta
	Funkcja	<ul style="list-style-type: none"> Sakralna Wielofunkcyjne sale spotkań (dla rodzin, dzieci, grup zorganizowanych) Biurowa Kawiarnia z przestrzenią dla dzieci z rodzicami Mieszkaniowa (mieszkania socjalne i studenckie) Handlowa Rekreacyjna – wewnątrz dziedziniec służący mieszkańcom i użytkownikom 	<ul style="list-style-type: none"> Sakralna Sala dla dzieci Wielofunkcyjny lobby Sala parafialna z kuchnią 	<ul style="list-style-type: none"> Sakralna – w kaplicy nie odbywają się nabożeństwa. Okazjonalnie we wnętrzu organizowane są koncerty i wspólne modlitwy Ze względu na swoje walory architektoniczne i wyjątkową akustykę jest miejscem wyciszenia i indywidualnej modlitwy. Funkcje uzupełniające (biura, magazyn, toalety)
	Architektura	<ul style="list-style-type: none"> Rozróżniona, wysoka miejscami na 10 kondygnacji bryła budynku, stała się charakterystycznym punktem w mieście oraz dominującym przestrzennie elementem okolicy Elewacja wykonana z cegły, nawiązująca do okolicznej zabudowy 	<ul style="list-style-type: none"> Nowoczesny wyraz architektury, jednocześnie odwołujący się do historycznych budowli z szarego kamienia Konstrukcja z drewna klejonego Elewacja z jasnej palonej cegły pokrytej fugą – uzyskanie efektu pełnej masywnej ściany 	<ul style="list-style-type: none"> Optywowa w kształcie kaplica przylega do betonowego prostopadłościanu funkcji uzupełniających Gładka, drewniana, bryła o świerkowej elewacji, pozbawiona otworów okiennych
	Wnętrze strefy <i>sacrum</i>	<ul style="list-style-type: none"> Jasne doświetlone przestrzenie, w których dominuje drewno i niedoskonały beton z widocznym szalunkiem, rosną w swojej skali w miarę zagłębienia się do wnętrza, którego zwieńczeniem jest przestronna sala nabożeństw mogąca pomieścić ponad 500 osób Projekty Jaana Partanena oraz Heikki Lamusuo: Krzyż „Wiara” wyżłobiony w betonowej ścianie nad ołtarzem, pokryty złotą farbą. Drzewo chrztu „Miłość” również wyżłobione w betonowej powierzchni, naprzeciwko krzyża. Witraże w oknach „Wieczność” prezentujące symbole chrześcijańskie 	<ul style="list-style-type: none"> Jasne, subtelnie rozświetlone wnętrza kościoła skrywa mogąca pomieścić ponad 400 osób sala nabożeństw Szare betonowe podłogi, białe, gładkie ściany i drewniany strop Równoramienne krzyże we wnętrzu – wykonane z brązu lub drewna Tkaniny zaprojektowane przez Silja van der Meer – proste, o ograniczonej palecie barw przedstawiające symbole chrześcijańskie 	<ul style="list-style-type: none"> Wnętrze, o możliwie najbardziej skromnym charakterze, zostało wyposażone jedynie w proste ławki i mobilny ołtarz w formie niewielkiego drewnianego prostopadłościanu Owalna muszla świątyni w ciepłych otulających kolorach naturalnych materiałów i delikatnego światła wprowadzanego przez górny świetlik

Tabela 3 – analiza wybranych przykładów przy pomocy metody narracyjnej (opracowanie własne)

		Tikkurila Church in Vantaa	St. Trinity Church in Ylivieska	Kamppi Chapel in Helsinki
History	Owner	Parish of Vantaa	Parish of Ylivieska	Helsinki Parish Union
	Sacral function	Protestant church (3500 m ²)	Protestant church (1533 m ²)	Protestant chapel (352 m ²)
Site	Spatial Context	<ul style="list-style-type: none"> Vantaa is one of the four cities forming the Helsinki agglomeration Vantaa is the fastest developing area, and an extremely ethnically diverse one in comparison with the entire agglomeration 	<ul style="list-style-type: none"> Ylivieska – city located in the central part of Finland The church grounds are in the city centre within the coastal landscape of the Kalajoki River It is estimated that about 15% of all city residents live within the city centre 	<ul style="list-style-type: none"> Chapel located in Helsinki – the capital of Finland The site in the city center – Kamppi district
	Neighbouring site	<ul style="list-style-type: none"> Intense developed neighbourhood Residential and commercial functions prevail in the neighbourhood Location in the immediate vicinity of the Town Hall and the railway station 	<ul style="list-style-type: none"> In the vicinity – low-intensity residential development with commercial function 	<ul style="list-style-type: none"> High intensity of neighbourhood development Commercial, office and residential function prevail in the neighbourhood Due to the location in the city centre in vicinity of metro station and main railway station, Kamppi Chapel serves a supra-local function
	Location	A multifunctional facility that complements the residential quarter. The Church faces east	Detached architecture. The Church faces east	The body of the chapel is visually free-standing at the corner of the plaza, connected with complementary functions
Time	Design	2017 Construction – Design alliance	2018 Architecture competition	2008 Architecture Competition
	Opening	2021	2021	2012
Creator of the narrative		OOPEAA architecture studio The founder of the studio - Anssi Lassila (born 1973). He graduated from the Faculty of Architecture in Oulu, where he teaches at the Department of Contemporary Architecture. The studio specializes in sacral and residential architecture using modern technologies. The characteristic material used in the projects is wood, both in construction and finishing.	K2S architecture studio The founders: Kimmo Lintula (born 1970), Niko Sirola (born 1971), Mikko Summanen (born 1971). All three architects studied at the Helsinki University of Technology. They teach at the Aalto University in the Department of Sustainable Building Technology. They design sacral, residential and public architecture.	
Purpose	Investor Design brief	<ul style="list-style-type: none"> Investor – Parish of Vantaa decided to replace the existing building which did not meet their functional requirements with a new multifunctional complex complementing the residential quarter adjacent to the plot The design brief was in line with the Local Plan with respect to the expansion and transformation of the district centre 	<ul style="list-style-type: none"> The former wooden cross-shaped church from 1786 was burned down in 2016 because of arson⁴ The form of the new building should become an important and visible landmark in the city, and the church itself, being both a house of the congregation and a house of God⁵, should be oriented towards the east and harmoniously coexist with the existing context of the plot 	<ul style="list-style-type: none"> Creating a place to stop in one of the most frequented and popular squares in Helsinki The building was to simultaneously serve a sacral function, be a tourist attraction and promote wooden constructions The task of the new chapel was also to bring the parish and the inhabitants of the city closer together
	Function	<ul style="list-style-type: none"> Sacral Multifunctional spaces for gathering (for families, children, groups) Office Coffehouse + space dedicated for children with parents Social and student housing Commercial Recreational – internal courtyard for habitants and building users 	<ul style="list-style-type: none"> Sacral Space for children Multifunctional lobby Parish hall with kitchen 	<ul style="list-style-type: none"> Sacral - there are no services held in the chapel. Occasionally, in the chapel are being organized concerts and joint prayers. Due to its architectural values and exceptional acoustics, it is a place of silence and individual prayer. Complementary functions (offices, storage, toilets)
	Architecture	<ul style="list-style-type: none"> Sculptured, 10-storey high structure of the building has become a landmark in the city and a spatially dominant element of the area The façade is made of brick, referring to the surrounding buildings 	<ul style="list-style-type: none"> Modern expression of architecture, at the same time referring to historical buildings made of grey stone Glue-laminated timber construction Façade is constructed of light, fired brick, covered with mortar, resulting in the effect of a uniform, massive wall 	<ul style="list-style-type: none"> The streamlined chapel is pressed against a concrete cuboid that houses the complementary functions Smooth wooden body of spruce façade with no window openings
	Interior Sacral space	<ul style="list-style-type: none"> Bright spaces, filled with natural light are dominated by timber and concrete with visible formwork. They become larger in scale as one progresses deeper into the interior, which is crowned with a spacious worship hall which can accommodate over 500 people Artwork of Jaan Partanen and Heikki Lamusuo The Cross "Faith" carved in concrete wall and covered with golden paint. The Baptism Tree "Love" also carved in concrete wall facing the Cross. Window artwork "Eternity", presenting Christian symbols 	<ul style="list-style-type: none"> The bright, subtly illuminated interior of the church conceals a worship hall that can accommodate more than 400 people Grey concrete floors, white and smooth walls, wooden ceiling The Greek crosses - made of bronze or wood Textile design of Silja van der Meer – with simple, limited colour palette presenting Christian symbols 	<ul style="list-style-type: none"> The interior, of an immensely modest character, was equipped only with simple pews and a mobile altar in the form of a small wooden cuboid The oval shell of the temple constructed in warm, embracing colours of natural materials and the soft light introduced through an overhead skylight

Table 3 – The analysis of selected examples using the narrative method (Author's work)

Architektura sakralna w Finlandii jest różnorodna w formie, skali oraz przedstawia bogactwo możliwości w wykorzystaniu materiałów. Współczesne kościoły wspólnotowe wznoszone są zarówno na nowopowstających, jak i rozwijających się obszarach zamieszkiwania. Historyczne obiekty świątyni są rozbudowywane o brakujące funkcje, a niewielkie kaplice stanowią często miejsce indywidualnego odosobnienia i cichej modlitwy. Poniżej przedstawiono analizę przykładów architektury sakralnej różniącej się pod względem skali, lokalizacji, wykorzystania materiałów oraz przyczyny powstania. Wszystkie, opisane poniżej świątynie powstały w środowisku mieszkaniowym nie tylko jako obiekty sakralne, ale również jako miejsce spotkań o różnorodnym charakterze. Kościoły powstające w przestrzeniach zurbanizowanych są zróżnicowane pod względem wielkości i rozbudowania funkcji. Pomimo odmiennych rozwiązań architektonicznych i możliwości w zagospodarowaniu przestrzeni, łączy je przede wszystkim schemat funkcjonalny, który jest obecny we wszystkich kościołach wspólnotowych. Rzut nowopowstających kościołów jest zdominowany przez salę modlitwy połączoną bezpośrednio z zakrystią. Pozostałe funkcje uzupełniające, poza tymi przeznaczonymi dla samego kościoła, służą jako lokalne centrum kultury. W obiektach o rozbudowanych rzutach przeważają pomieszczenia o już zdefiniowanej funkcji: sale dla dzieci, ogólnodostępne kuchnie, jadalnie czy kawiarnie. W obiektach o mniejszej skali można zaobserwować przestrzenie o charakterze wielofunkcyjnym. Projekt sali głównej, lobby oraz sal parafialnych jest przemyślany pod względem proporcji, właściwości akustycznych i rozwiązań architektonicznych, tak aby w zależności od potrzeb można było te przestrzenie dzielić lub ze sobą łączyć. Wyjątek stanowi prezentowana kaplica Kamppi. Współcześnie powstające w Finlandii kaplice są w większości zlokalizowane poza miastem, w otoczeniu natury. Stanowią miejsce wyciszenia i indywidualnej modlitwy. Z tego względu kaplica zaprojektowana przez pracownię K2S stanowi unikatowy przykład współczesnej monofunkcyjnej świątyni zlokalizowanej w intensywnie zabudowanym otoczeniu.

Kościół Tikkurila w Vantaa

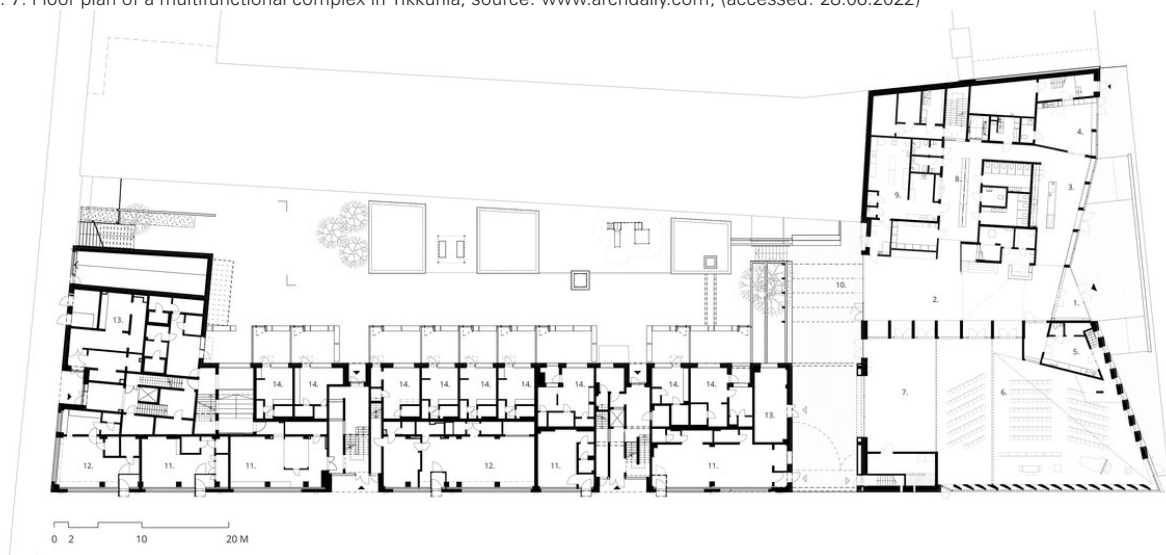
urban conditions. All objects were built in the residential environment, but their function was adapted to the needs of their users.

Sacral architecture is versatile in its form and scale, it also presents an array of opportunities for the use of different materials. Contemporary churches are being opened in the newly erected housing estates as well as in already existing developing ones. Historical buildings are being supplemented with additional functions and small chapels often provide a space for seclusion and silent prayer. Examples of sacral architecture presented below differ greatly from each other in terms of scale, location, materiality, and origin. The examples described below were erected in a residential environment not only as sacral buildings but also as meeting places of various nature. Churches built in urban areas vary in size and function development. Despite the different architectural solutions and possibilities in terms of spatial development, they are linked, above all, by a functional scheme that is present in all community churches. The plan of the newly built churches is dominated by the prayer room connected directly to the sacristy. Other complementary functions, apart from those intended for the Church itself, serve as a local cultural centre. In facilities with extended projections, rooms with an already defined function predominate rooms for children, public kitchens, dining rooms and cafes. In objects of a smaller scale, multifunctional spaces can be observed. The design of the main hall, lobby and parish rooms is thought out in terms of proportions, acoustic properties, and architectural solutions so that, depending on the needs, these spaces can be divided or combined. The presented Kamppi Chapel is an exception to the above assumptions. Contemporary chapels designed in Finland are mostly surrounded by nature and located outside the city. They form places of peace and individual prayer. For these reasons, the chapel designed by the K2S studio is a unique example of a contemporary chapel which was located in an intensely built-up environment.

Tikkurila Church in Vantaa

II. 7. Rzut wielofunkcyjnego kompleksu w Tikkurila, źródło: www.archdaily.com; (dostęp: 28.06.2022)

III. 7. Floor plan of a multifunctional complex in Tikkurila, source: www.archdaily.com; (accessed: 28.06.2022)

II.8. Widok kościoła w Tikkurila, źródło: www.archdaily.com; (dostęp: 28.06.2022)

III. 8. View of the church in Tikkurila, source: www.archdaily.com; (accessed: 28.06.2022)

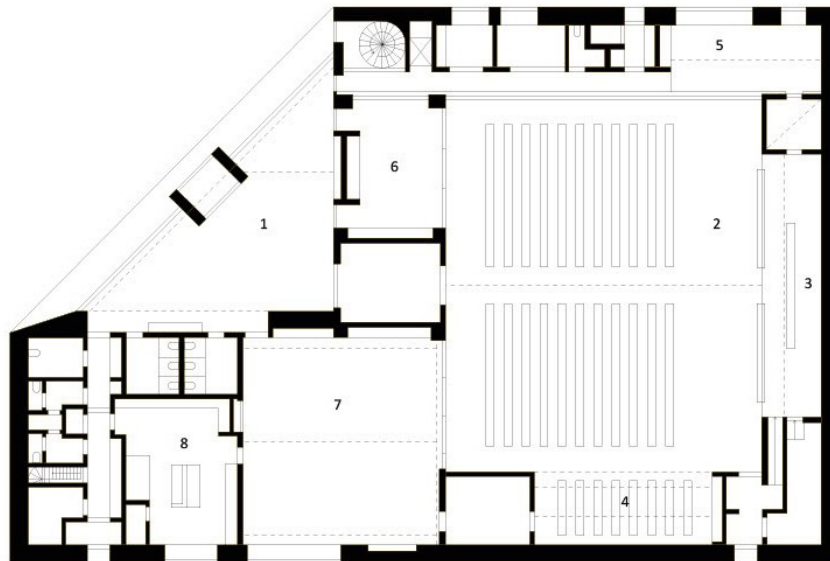
II. 9. Wnętrze kościoła w Tikkurila, źródło: www.archdaily.com; (dostęp: 28.06.2022)

III. 9. The interior of the church in Tikkurila, source: www.archdaily.com; (accessed: 28.06.2022)

Kościół Świętej Trójcy w Ylivieska

Holy Trinity Church in Ylivieska

1. lobby
2. sala nabożeństw
3. ołtarz
4. boczny ołtarz
5. zakrystia
6. sala dla dzieci
7. sala parafialna
8. kuchnia

1. lobby
2. service hall
3. altar
4. side altar
5. sacristy
6. children's room
7. parish hall
8. kitchen

II. 10. Rzut kościoła Ylivieska (opracowanie własne na podstawie materiałów pracowni K2S)

III. 10. Floor plan of the church in Ylivieska (Author's work based on materiald from K2S Architecture Studio)

II. 11. Widok kościoła w Ylivieska, źródło: www.ark.fi; (dostęp: 28.06.2022)

III. 11. View of the church in Ylivieska, source: www.ark.fi; (accessed: 28.06.2022)

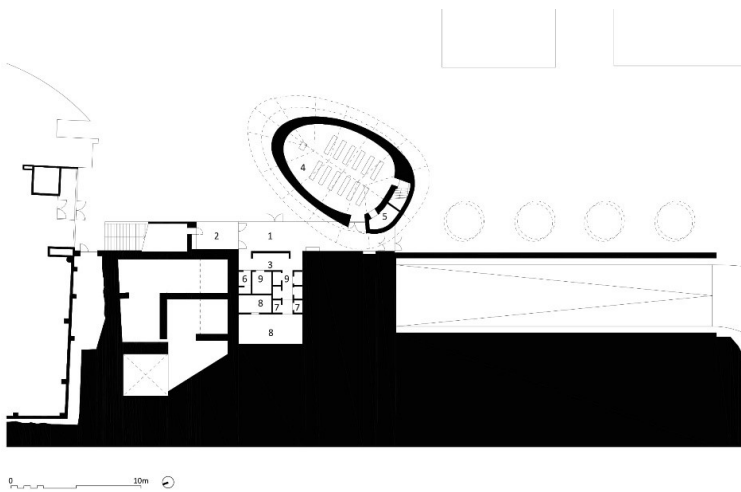

II. 12. Wnętrze kościoła w Ylivieska, źródło: www.ark.fi; (dostęp: 28.06.2022)

III. 12. The interior of the church in Ylivieska, source: www.ark.fi; (accessed: 28.06.2022)

Kaplica Kamppi w Helsinkach

Kamppi Chapel in Helsinki

1. foyer	6. przebieralnia
2. biura / recepcja	7. magazyn
3. szatnia	8. pom. techniczne
4. kaplica	9. toalety
5. zakrystia	

1. foyer	2. offices/ reception
3. cloakroom	4. chapel
5. sacristy	6. changing room
7. storage room	8. technical room
9. Toilets	

II. 13. Rzut kaplicy Kamppi z sytuacją przestrzenną (opracowanie własne na podstawie materiałów pracowni K2S)

III. 13. Floor plan of the Kamppi Chapel in Helsinki (Author's work based on materials from K2S Architecture Studio)

II. 14. Widok kaplicy Kamppi, źródło: www.archdaily.com; (dostęp: 28.06.2022)

III. 14. View of the Kamppi Chapel in Helsinki, source: www.archdaily.com; (accessed: 28.06.2022)

II. 15. Wnętrze kaplicy Kamppi, źródło: www.archdaily.com; (dostęp: 28.06.2022)

III. 15. Interior of the Kamppi Chapel in Helsinki, source: www.archdaily.com; (accessed: 28.06.2022)

3. Wnioski

Analiza obiektów sakralnych wybudowanych po 2000 roku przedstawia wspólne założenia funkcjonalne, charakterystyczne dla wszystkich nowopowstających, fińskich kościołów wznoszonych w środowisku mieszkalnym. Otaczająca świątynie zabudowa różni się pod względem intensywności, skali i funkcji. Jednak tradycja umiejscowienia kościoła w centrum społeczności jest obecna i tożsama dla wszystkich realizacji. Ta praktyka stanowi kontynuację historycznego zwyczaju, zgodnie z którym budynek świątyni stanowił istotny element w życiu fińskiej społeczności.

Współczesne obiekty pozbawione są barier architektonicznych, przez co stają się bardziej dostępne dla różnych grup użytkowników. Możliwość elastycznego dysponowania salami czy dodatkowe pomieszczenia pełniące różnorodne funkcje, służące zarówno dzieciom, dorosłym, jak i seniorom mają za zadanie utrzymać kościół jako żywe miejsce spotkań służące lokalnej społeczności. Jasne ściany, drewniane okładziny, proste meble oraz subtelnie zaprojektowane symbole religijne są cechami charakterystycznymi współcześnie powstających świątyń w Finlandii.

Niezależnie od przyczyny powstania nowego kościoła jego szczegółowa funkcja i forma są dostosowane do lokalizacji i potrzeb parafii. Kościół w intensywnie rozwijającej się dzielnicy Tikkurila stanowi część większego kompleksu, na który składają się również mieszkania czy usługi uzupełniające kwartał zabudowy. Z kolei wolnostojący kościół w Ylivieska, zwarty w swojej formie, został zaprojektowany wyłącznie z myślą o członkach wspólnoty. Pozostałe, przedstawione w zestawieniu, obiekty charakteryzują również rozbudowane rzuty i przestrzenie o elastycznym, wielofunkcyjnym charakterze. Jednak skala i szczegółowa funkcja różnią się w zależności od miejsca i przyczyny powstania nowego kościoła. Wyjątek stanowi kaplica Kamppi o ponadlokalnym

3. Conclusions

The analysis of sacral architecture erected after 2000 shows the common functional assumptions that characterize all modern Finnish churches built in a residential environment. The urban structure of the neighbourhoods varies in housing density, scale and precise function. However, the tradition of locating the church at the centre of the community is present and implemented in every design. It is a continuation of the historical practice where the church formed an important part of the life of the Finnish community.

Contemporary buildings are devoid of architectural barriers, which makes them more accessible to various groups of users. The possibility of flexible disposal of rooms and additional spaces for various functions, serving both children, adults and seniors, is designed to maintain the Church as a living meeting place serving the local community. Bright walls, wooden cladding, simple furniture and subtly designed religious symbols are the hallmarks of contemporary temples in Finland. Regardless of the reason for establishing a new church, its detailed function and form are adapted to the location and parish's needs. The church designed in the intensively developing district of Tikkurila forms part of a larger complex, which includes apartments and commercial services supplementing the building quarter. In turn, the free-standing church in Ylivieska, compact in its form, was designed exclusively for the members of the community. The remaining objects presented in the table are also characterized by extensive plans and flexible, multifunctional spaces. However, the scale and detail of functions differ depending on where and why the new church was built. The exception is the Kamppi chapel with its supralocal character, which function, and architectural values create an isolated space of peace.

The analysis of the functional layout of the temples combined with their form allowed to present the

charakterze, której funkcja i walory architektoniczne służą wyciszeniu i odosobnieniu.

Analiza układów funkcjonalnych świątyń w zestawieniu z formą pozwoliła zaprezentować charakter współczesnej architektury sakralnej w Finlandii. Jednak dopiero zestawienie i badanie materiałów za pomocą metody narracyjnej pozwoliły na przedstawienie zależności pomiędzy instytucją kościoła, a fińskim społeczeństwem i zrozumienie ciągłej potrzeby obecności przestrzeni *sacrum* w środowisku mieszkaniowym. Artykuł stanowi próbę wypełnienia luki pomiędzy publikacjami dotyczącymi ściśle walorów architektonicznych i tymi poruszającymi problematykę religijno-społeczną.

4. Podsumowanie

Mimo że od czasu triumfu architektury fińskiej na arenie międzynarodowej upłynęło już wiele lat⁶, a zdaniem Pallasmay od dekad obserwuje się zatraćanie wyjątkowych wartości architektury fińskiej na rzecz międzynarodowych trendów (ibidem, 10), to ponadczasowe wartości sięgające do architektury wernakularnej i elementów regionalnych nadal są zauważalne w myśli projektowej nowego pokolenia architektów.

Fińską architekturę charakteryzuje przede wszystkim reinterpretacja tradycji oraz zastosowanie naturalnych materiałów wraz z podkreśleniem ich aspektów zmysłowych. Poprzez silny związek z naturą i umiłowaniem tradycji fińska architektura wyraża jedność z krajobrazem za pomocą różnorodnych metod. Jedną z nich jest zastosowanie naturalnych, archetypicznych materiałów budowlanych – kamienia i drewna, które bezpośrednio ukazują przynależność budynku do natury zarówno w krajobrazie otwartym, jak i zurbanizowanym. Empatyczna relacja wyrażona jest w organicznej jakości architektury, w której przeplatają się wartości racjonalne i romantyczne. Kościół od swoich początków stanowił centrum życia fińskiej społeczności. Historyczne proste jednonawowe wnętrza służyły odprawianiu nabożeństw oraz nauczaniu. Dzisiaj potrzeby zarówno samej instytucji, jak i wspólnot są odmienne, bardziej różnorodne i wymagają indywidualnych rozwiązań architektonicznych. Współczesne obiekty sakralne powstające w Finlandii są nieporównywalne w swojej formie. Niezależnie od wykorzystanych materiałów można w nich dostrzec nawiązanie do wernakularnej tradycji budowania formy i kreowania atmosfery wewnątrz obiektu, z uwzględnieniem współczesnych możliwości konstrukcyjnych.

Profesor Anna Maria Wierzbicka zwraca uwagę na aspekt „współczesnej religijności i poszukiwań duchowych współczesnej Europy” oraz ich „silny wpływ na nowo powstałe obiekty związane z duchowością” (Wierzbicka, 2013, 52). Przedstawione w artykule obiekty przedstawiają współczesną rolę Kościoła w coraz bardziej odchodzącym od narodowych religii, społeczeństwie Finlandii. Instytucja kościoła i powiązane z nią świątynie nie odpowiadają już wyłącznie na potrzeby religijne mieszkańców, ale, stanowiąc centrum lokalnego życia, nadal pełnią funkcję dospołeczną. Niezależnie od rodzaju lokalizacji, bogate w programy funkcjonalne rozbudowane założenia architektoniczne obfitują w funkcje odpowiadające indywidualnym potrzebom danej społeczności. Z kolei obiekty „cichej modlitwy” – niewielkie w skali kaplice,

character of contemporary sacral architecture in Finland. However, only the compilation and study of data using the narrative method allowed to present the relationship between the Institution of the Church and Finnish society and therefore to understand the constant need for the presence of sacred space in the housing environment. The article is an attempt to fill the gap between publications dealing strictly with architectural values of sacral spaces and those raising a subject of religious and social nature.

4. Summary

Many years have passed since the triumph of Finnish architecture on the international arena⁵, and, according to Pallasma, the unique values of Finnish architecture have been lost for decades in favour of international trends (ibid., 10). However, the timeless values refer to the vernacular architecture and regional elements for decades and are still noticeable in the design thought of a new generation of architects.

Finnish architecture is primarily characterized by the reinterpretation of tradition and the use of natural materials with an emphasis on their sensual aspects. Through a strong relationship with nature and a passion for tradition, Finnish architecture expresses unity with the landscape through a variety of methods. One of them is the use of natural, archetypal building materials - stone and wood, which directly show the belonging of a building to nature, both in an open and urban landscape. The empathetic relationship is expressed in the organic quality of architecture in which rational and romantic values are intertwined. From the very beginning, the Church was the centre of Finnish community life. Historical simple one-nave interiors were used for religious services and teaching. Today, the needs of both the Institution and the communities are different, more diverse and require individual architectural solutions.

Contemporary sacred buildings designed in Finland are unique in their form. Regardless of the individually used building materials, there is a noticeable reference to the tradition of vernacular building, regarding the possibilities created by modern construction techniques.

Professor Anna Maria Wierzbicka draws attention to the aspect of “contemporary religiosity and spiritual exploration of contemporary Europe” and their “strong influence on the newly created structures related to spirituality” (Wierzbicka, 2013, 52). Buildings presented in the article reveal the contemporary role of the Church in Finnish society, who become increasingly distant from their national religions. The institution of the church and the temples associated with it are not only responsible for meeting the religious needs of the citizens, but by becoming centres of community life, they complement it by fulfilling a social function. Rich in functional programs, extensive architectural briefs correspond to the individual needs of a given community. On the other hand, the objects of “silent prayer” - small-scale chapels are places of isolated contemplation, which, depending on their location, take on unique shapes and often

stanowią miejsce odosobnionej kontemplacji, które zależnie od lokalizacji przybierają wyjątkowe kształty i często korzystają z lokalnych materiałów. Obecna jest również potrzeba dostosowywania historycznych obiektów do współczesnych potrzeb wspólnoty.

Eksperymentowanie z formą i materiałami jest cechą charakterystyczną dla fińskich architektów projektujących współczesne świątynie. Mimo to projekty wyrastają z tradycji architektonicznej i korzystają z danych możliwości konstrukcyjnych i materiałowych, tworząc kierunek wyróżniający się na tle współcześnie powstającej europejskiej architektury sakralnej. Architekci z takich pracowni, jak OOOPEAA, K2S czy JKMM oraz młode pokolenie z grup OPUS czy NOAN nieprzerwanie kontynuują tradycję tworzenia wysokiej jakości architektury powiązanej z otoczeniem i wernakularną tradycją budowania. Powstające w środowisku mieszkaniowym obiekty sakralne są dostosowywane w swojej funkcji i skali do celu jakiego mają służyć nie tylko we wspólnocie, ale i często całej dzielnicy. Ta pozytywna praktyka pozwala na tworzenie się i rozbudowywanie lokalnych centrów kultury, tworząc miejsca integracji mieszkańców.

PRZYPISY / ENDNOTES

- ¹ W swoich rozważaniach w *Genius Loci: Towards a Phenomenology in Architecture*, norweski teoretyk Christian Norberg-Schulz wyróżnia trzy rodzaje krajobrazu – romantyczny, klasyczny i kosmiczny.
- ² Christian Norberg-Schulz postrzega fenomenologię jako drogę, która dąży się do uchwycenia detali i znaczeń świata, a nie jako filozofię. Ujęcie to sprawia, że Norweg skupia się nie tylko na samych znaczeniach rzeczy, ale dostrzega ukryty potencjał w całym otoczeniu (krajobrazie, środowisku, regionie).
- ³ Katedra w Turku, pierwotnie w konstrukcji drewnianej, została ukończona w 1300 roku. W kolejnych stuleciach była rozbudowywana, przekształcana i remontowana po licznych pożarach, a drewniana konstrukcja systematycznie zastępowana konstrukcją kamiennie-ceglaną.
- ⁴ Wcześniej na tym samym terenie stał kościół ukończony w 1653 roku.
- ⁵ W poreformacyjnej definicji Kościoła odchodzi się od jego znaczenia jako „Domu Boga” na rzecz miejsca modlitwy i zgromadzenia wspólnoty wiernych (Chojecka, 2020).
- ⁶ Za przełomowy punkt w historii architektury Finlandii przyjmuje się wystąpienie Alvara Aalto z projektem własnym pawilonu fińskiego na Exposition Universelle w 1937 roku. Zdaniem architekta, dopiero wtedy świat miał okazję poznać niezwykle formy architektoniczne Finlandii, ukazujące na globalnej arenie skomplikowane psyche kraju silnie połączonego ze swoją kulturą i naturą (cyt. za Miller red., 2006, 6).

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- [1] Białostocki J., 1982, *Symbole i obrazy w świecie sztuki. Studia i rozprawy z dziejów sztuki i myśli o sztuce, t. 1*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- [2] Chojecka E., 2020, *Silesia Incognita. Architektura kościołów ewangelickich Górnego Śląska 1945-2017*, Wydawnictwo Od.Nowa, Bielsko-Biała.
- [3] Feireiss L., 2010, *Closer to God. Religious Architecture and Sacred Spaces*, Gestalten, Berlin.
- [4] Giedion S., 1968, *Przestrzeń, czas i architektura. Narodziny nowej tradycji*, PWN, Warszawa.
- [5] Gustafsson G., 2000, *Värdegemenskapen kring de nordiska folkkyrkorna [The value community of the Nordic folk churches]*, Verbum, Sztokholm.
- [6] Hani J., 1994, *Symbolika świątyni chrześcijańskiej*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- [7] Kääriäinen K., 2011, *Religion and State in Finland*, "Nordic Journal of Religion and Society" 24(2), 155-171.
- [8] Lurker M., 2011, *Przesłanie symboli w mitach, kulturach i religiach*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
- [9] Miller W. C., 2016, *Nordic Modernism. Scandinavian Architecture 1980-2015*, The Crowood Press, Wiltshire.
- [10] Niemelä K., 2007, *Alienated or disappointed? Reasons for leaving the church in Finland*, "Nordic Journal of Religion and Society", 20 (2), 195-216.
- [11] Nikula R., 2005, *Wood, Stone, and Steel. Contours of Finnish Architecture*, Ottawa Publishing Company, Helsinki.

use local materials. There is also an apparent need to adapt historical buildings to the contemporary needs of the community.

Experimenting with form and materials is characteristic of Finnish architects who design contemporary temples. Nevertheless, designs derive from the tradition of logic and taking advantage of the opportunities provided by a particular construction technique and material, which results in a unique style in comparison with other examples of European sacral architecture. Architects from practices such as OOOPEAA, K2S or JKMM as well as the young generation from studios OPUS and NOAN continuously carry the torch of creating high-quality architecture which relates to its context and the vernacular building tradition. Sacred buildings erected in a residential environment are adjusted in their function and scale to the purpose they are to serve not only in the community but often in the whole district, regardless of the religion of its inhabitants. This positive practice allows to create new and expand already existing local cultural centres which form places for the integration of residents.

- ¹ Christian Norberg-Schulz in *Genius Loci: Towards a Phenomenology in Architecture* distinguishes three types of landscape - romantic, classical, and cosmic.
- ² Christian Norberg-Schulz sees phenomenology as a path that seeks to capture the details and meanings of the world, not as philosophy. This approach makes the Norwegian focus not only on the meanings of things, but also sees hidden potential in the entire environment (landscape, region).
- ³ Cathedral in Turku, initially constructed in timber, it was completed in 1300. In the subsequent centuries it was extended and refurbished following multiple fires, and the timber structure has been systematically replaced with stone and brick.
- ⁴ Previously on the same ground stood a church, completed in 1653.
- ⁵ In the post-Reformation definition of the Church, its meaning as „God's House” is abandoned in favour of a place of prayer and gathering of the community of the faithful (Chojecka, 2020).
- ⁶ According to Pallasmaa, the breakthrough in the history of Finnish architecture is Alvar Aalto's speech with his design of the Finnish pavilion at the Exposition Universelle in 1900. Aalto claims that, it was only then that the world had an opportunity to learn about the extraordinary architectural forms of Finland, showing the complex psyche of a country strongly connected with its culture and nature in the global arena (quoted after Miller ed., 2006, 6).

- [12] Norberg-Schulz Ch., 1996, *Nightlands. Nordic Building*, MIT Press, Massachusetts.
- [13] Norberg-Schulz Ch., 1980, *Genius Loci: Towards a phenomenology of architecture*. Rizzoli, New York.
- [14] Pabich M., 2021, *Mario Botta. Nikt nie rodzi się architektem*, Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki, Warszawa.
- [15] Petterson L., 1992, *Finnish wooden church*, Muzeum of Finnish Architecture, Helsinki.
- [16] Santakari E., 1979, *The medieval stone churches of Finland*, Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava, Otava.
- [17] Sinnemäki K., Portman A., Tili J., Nelson R. H., 2019, *The Legacy of Lutheranism in a Secular Nordic Society: An Introduction*, "On the Legacy of Lutheranism in Finland: Societal Perspectives. Finnish Literature Society", *Studia Fennica Historica*, Helsinki, 9-36
- [18] Wierzbicka A.M., 2013, *Architektura jako narracja znaczeniowa*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE/ ONLINE SOURCES

- [1] Materiały dotyczące konkursu w Ylivieska, 2017, www.stat.fi. Dostęp: 21.04.2022. www.safa.fi
- [2] Tilastokeskus. Statistics of Finland, 1990-2020, www.stat.fi. Dostęp: 07.03.2021.